

(ősemberi) felfogásától eljut a világ racionális, józan megértéséig. Túl immár a paraszti „messianizmuson”, amely néhány korábbi írását jellemezte. Persze, a „Rendes feltámadás”-ban is érzékelt Tamási a valóság neuralgikus pontjait. Prózájába a társadalmi konfliktus a talajvíz észrevétlenségével szüremlik be. Nem tud kibékülni az első háború utáni világgal, békétlensége nem mentes az elfojtott düh és csalódás hangsúlyaitól, ezt már a „Czímeresek”-ben észrevehetni, ahol — a mű magyar értelmezői szerint — nagy nyomatókkal jelentkezik egyfajta „plebejus demokratizmus”.

Ugyanebben a korszakban Ion Agârbiceanu elbeszélései (például a „Csalódások”) hasonló (kisbirtokos-paraszti) magatartást fejeznek ki. A trilógia — bibliai nevű hősének szemléletén keresztül — azt a végkövetkeztetést sugallja, hogy Tamási a „modern” (azaz kapitalista) változások ellenére is hisz az elpusztíthatatlan népi szellemiségben. A parasztság sorsának ilyen értelmű fölfogása — noha a történelem sodrása alapjaiban ingatta meg ezt a tradícióvilágot — még hosszú időn keresztül megmarad az erdélyi (román és magyar) íróknál, nyomait megtaláljuk Ioan Alexandru lírájában vagy Ion Lăncrânjan prózájában is. Az ábeli „megoldás” — az tudniillik, hogy Ábel kivonul a „világból” a szűz természet magányába, „a csillagok alá, fák és állatok közé” — jelzi egy egész nemzedék visszavonálását a hagyomány, a transzcendencia és a gyermekkor horizontja alá. Ezek a titokzatos, földalatti tájak menedéket nyújtanak, sorompót képeznek egy ellenséges valóság ostromával szemben. A visszatérés az Ember és az emberiség gyermekkorába, ahol még minden „szepítőtelenül” tiszta, a „csoda küszöbének” a revelációja, a belefeledkezés a mítoszba és fantaszতিকumba: sajátosságai mind a helikoni „transzilvanizmusnak”, mind a román „gíndirizmusnak”; ezért érezzük közelállónak a „Jégtörő Mátyás”-t (1936) és a „Szülőföldem”-et Pavel Dan, Ion Agârbiceanu, Victor Papilian vagy V. Voiculescu műveihez.

1944 után, immár Budapesten, Tamási továbbra is ezen az utópikus-lírai, önéletrajzba át- meg áthajló írói úton halad, tekintetét mindegyre székelyföldi gyermekkorának quasi-patriarchális világa felé fordítja, de ekkortájt írt műveiben fölfedezhetünk néhány új vonást is, amelyek láthatóbbá teszik megújulást célzó erőfeszítéseit. Fejlődése ambivalens, némelykor a szukcesszió, máskor az egyidejűség jellemzi; megfigyelhető ez a „Kikelet” (1949), „Hazai tükör” (1953), „Bölcső és bagoly” (1953), „Szirom és Boly” (1960), „Játszi remény” (1961) című műveiben. Összes novellái két kötetbe gyűjtve jelentek meg újra „Elvadult paradicsom” és „Világ és holdvilág” címmel (1958), népi játékeit pedig az „Akaratos népség” (1962) tartalmazza. Műveit számos nyelvre (francia, német, angol, holland, lengyel, olasz, szerb, román) lefordították. Tamási Áron két alkalommal kapott Baumgarten-díjat, 1954-ben pedig Kossuth-díjat. 1966. május 26-án hunyt el, szülőfalujában, Farkaslakán temették el.

Fordította: ERDÉLYI K. MIHÁLY

Tamási-művek román fordításban

Félszáz esztendeje, hogy Tamási Áront a neves irodalomtudós és műfordító, Ion Chinezu bemutatta a román olvasóközönségnek. Írása a kolozsvári „Societatea de Măine” (A Holnap Társadalma) hasábjain jelent meg (1930. április 1-i szám), mégpedig részeként egy olyan hosszabb tanulmánynak, amely nem sokkal később könyv alakban is forgalomba került „Aspecte din literatura maghiară ardeleană” (Képek az erdélyi magyar irodalomból) címen. Ez a százötven oldalas könyvecske mindmáig a romániai magyar irodalom legrészletesebb román nyelvű feldolgozása. Chinezu, az egykori Riedl-tanítvány, széles körű tájékozottsággal rajzolja meg az erdélyi magyar irodalom első évtizedét, értékítéletei ma is jórészt helytállóak; kár, hogy művéből

mindössze egyetlen rövid részlet olvasható magyarul (A szabadversről — Korunk, 1971/12, Dávid Gyula fordításában). Tamásit — a „Lélekindulás”, az „Erdélyi csillagok” s a „Szűzmáriás királyfi” ismeretében — a „székely írók” csoportjába sorolja, akárcsak Nyíró, Imets Bélát, Kacsó Sándort. Már a kitűnő kritikái érzékű Berde Mária észrevette, hogy négyőjük közül kettővel, Tamási Áronnal és Nyíró Józseffel szemben Chinezu nem tud „hideg maradni”. Nyíró elbeszéléseit, mert hiányzik belőlük az epikum, „prózába öntött rapszodiáknak” nevezi, Tamási „pogány katolicizmusát” pedig a tehetőség központi fogalmává emeli, mert e két szóba — vélekedik — nagyrészt belesűrítendő a Tamási-művek jelentése. Részletesen foglalkozik a „Szűzmáriás királyfi”-val, de értékesebbnek, időállóbbnak tartja Tamási novelláit, hiszen az író itt „engedi, hogy a dolgok és az emberek maguktól beszéljenek, ő megelégszik azzal, hogy följegyezze mondásaikat, finom megfigyelőtehetségével örökítve meg az élet nedvdús üdeségét”.

Sajnos, ez az oly biztatóan induló, értő és értékelő román nyelvű Tamási-recepció megszakadt. Nem csupán a Ion Chinezuéhoz fogható összegző vállalkozásra nem került többé sor, hanem Tamási alakja köré is tartósan odatelepedett az értetlenség köde. Csak jó negyven évvel később, 1972-ben, immár a Tamási-émlékmű farkaslaki leleplezésekor mondhatta Sütő András: „... a központi érdeklődés egyik személye ezekben a napokban Tamási Áron. Jóleső érzésekkel olvastuk a román lapok megemlékezéseit róla. Jóleső érzéssel vettük tudomásul, hogy románra is lefordítják műveit, ... bízunk abban, hogy Ábel meghódítsa a román közönséget is”. És ha nem is azon nyomban, de néhány év múltán, 1979-ben, valóban könyvesboltokba került az első román nyelvű Tamási-kiadvány. A harminc novellát tartalmazó válogatás az 1968-ban, Bukarestben, magyar nyelven megjelent „Rendes feltámadás” című Tamási-kötet alapján készült; válogatta és fordította Constantin Olariu, előszavát Francisc Păcurariu írta.

Olariu neve nem ismeretlen a magyar—román műfordítás-irodalomban, hiszen már sok klasszikusunkat szóltattatta meg románul. De vajon tudott-e nyelvi készségben egyenrangú társa lenni éppen Tamásinak? Képes volt-e megőrizni a nyelv tündértáncát? Sikerült-e visszaadnia Tamási írói nyelvének magas fokú stilizáltságát? Indokolt e kérdések fölvetése, hisz Tamási bármilyen nyelvű fordítója bízást félreteheti a szótárakat, voltaképpen feladata nem a szöveg hű visszaadása-átültetése, hanem a stílus, a nyelvi traszparenencia azonos szintű megteremtése egy másik nyelven.

Olariu a gyakorlott fordító tapasztalatával és biztonságával oldotta meg feladatát. A Tamási-nyelv tájjellegének érzékeltetésében mértéktartóan következetes; nemcsak a szavakra, de az észjárásra is figyel, a kihagyásos mondatépítkezésre, a csattanós-frappáns párbeszédre, a váratlan nyelvi asszociációkra. Számos példát idézhetnénk fordítói telitalálataiból, címfordításai általában sikerültek, bár p. o. a „Specialiștii” vagy a „Cornițele” nem foglalják magukba azt a jelentéstöbbletet, amit az eredeti „Népszakértők”, illetve a „Kivirágzott kecskeszarvak” szinte kihívóan sejtetnek. Nem egyszer a Tamásira oly jellemző poétikai hangoltság átmentésével is adós marad a fordítás: „Nagy Márton privea ținută înaintea, îngîndurat, de parcă s-ar fi uitat într-o fîntînă cu fundul plin de taine. Așteptă să se ivească o scurtă pauză în discuție și, cînd aceasta se ivi, rosti cu multă convingere: — Nu poate fi adevărat!” (245. p. Azaz: Nagy Márton gondterhelten nézett maga elé, mintha egy kútba nézne, amelynek feneke titkokkal van tele. Várta, hogy rövid szünet következzen a beszélgetésben, és amikor ez bekövetkezett, nagy meggyőződéssel mondta: — Nem lehet igaz!). Bizony ez a fordításrészlet épp azzal nem ajándékozza meg olvasóját, ami az eredetit összetéveszthetetlenül Tamási-szöveggé teszi s amit fentebb poétikai hangoltságnak neveztem: „Nagy Márton maga elé nézett, mintha kútba nézne, melynek rejtelmes a feneke. Kicsi szünetet várt a beszédben, s amikor a kicsi szünet bekövetkezett, nagy odaadással felmerítette magányából a szót: — Tiszta lehetetlen!” (ld. a „Szorgalmas tojás” című novellát a „Rendes feltámadás” című kötet 445. lapján). Nem csak a „kicsi szünet” játékos megismétlése hiányzik a fordításból, nem

is a szöveghűséggel „van baj”; valahogy „nem jön össze” az eredetivel egyenértékű szövegkohézió, a fordító nem talált kielégítő megoldást a (lefordíthatatlan?) mondat második felére: „amikor a kicsi szünet bekövetkezett, nagy odaadással felmerítette magányából a szót”. Így aztán már csak természetes, hogy a novellabeli Nagy Márton „magányából felmerített szót”, a „Tiszta lehetetlen!” kifejezést is egyébre, az eredetitől messze eső „Nem lehet igaz!”-ra fordíthatta. Persze, céltalan szörszálhasogatás lenne ily aprólékos (és kritikusi gyarlósággal végzett) szövegméretezésbe bocsátkoznunk. Előbb is pusztán annyit kívántunk illusztálni, hogy a Tamási-nyelv átültetése izgalmasan szép, de nagyon-nagyon nehéz műfordítói feladat. A fordító-nak bele kell nyugodnia, hogy néha a lehetetlennel birkózik. Constantin Olariu munkáját csak tisztelettel és őszinte megbecsüléssel forgathatjuk. Olvasás közben érezni, hogy a fordító nem egyszerűen átülteti, de éli is Tamási világát. Vérbeli műfordítóként tud stfluskohéziót, nyelvi koherenciát teremteni; a Lorca által gyakran emlegetett „duende” jelen van munkájában s így, a román irodalomból leginkább Creanga nyelvvel rokonítható, „hiteles” Tamásival ajándékozta meg a román anyanyelvű olvasókat.

Nyelvi szempontból könnyebb feladata volt a második román nyelvű Tamási-kötet, a „Czímeresek” fordítópárosának, Adrian Hamzea-nak és A. I. Brumarunak. Az 1931-ben, a „szerző kiadásában” megjelent regény az 1918/19-es erdélyi eseményeket ábrázolja alig egy évtizedes távlatból. Ismeretes, hogy a korabeli magyar kritika minő felháborodással fogadta. Nem csak szemlélete okán, de esztétikai értékének megkérdőjelezhetősége vagy legalábbis „konstrukciós hibái” miatt is. Később Tamási jócskán átfésülte szövegét, az első rész 51. fejezetét teljes egészében elhagyta a későbbi kiadásokból. A román fordítás az 1972-es magyar változatot vette alapul, ám így is sok esetben fedezhetünk föl kisebb-nagyobb eltéréseket az eredeti szövegtől s épp olyan helyeken, ahol Tamási történelemszemlélete nyilvánul meg. Csak örülhetünk a mű román nyelvű megjelentetésének; minden bizonnyal az erdélyi múlt s a két nép kölcsönös megismerését szolgálja. Tudnunk s tudatosítanunk kell azonban, hogy Tamási művészileg is teljes értékű felfogása a román—magyar együttéléstről sokkal inkább az Ábel-trilógiából vagy példának okáért az „Erdélyi csillagok”-ból olvasható ki, vagy — hogy még találóbb példával éljünk: Tamási publicisztikai írásaiból. Bízunk abban, hogy nemsokára valóban Ábel is „meghódítja” a román közönséget, és azt is reméljük, hogy a Constantin Olariu által „elsőrangú író és publicistá”-nak nevezett Tamásiról (ld. Igaz Szó, 1972/10. 623. lap) olvashatunk még olyan szép és értő, összehasonlítóva értelmező írást, amilyen a szóban forgó két Tamási-könyv kísérőtanulmánya Francisc Păcurariu, illetve Mircea Zaciu tollából. (Tamási Áron: *Obşteasca înviere; vál. és ford. Constantin Olariu; előszó: Francisc Păcurariu; Ed. Kriterion, Buc. 1979; Tamási Áron: Blazonarii; ford. Adrian Hamzea és A. I. Brumaru; előszó: Mircea Zaciu; Ed. Kriterion, Buc. 1980*)

ERDÉLYI K. MIHÁLY